

Fekete bárány? Fehér holló? A Nemzeti Hitvallás az európai viszonylatban.

Magyarország Alaptörvénye - 2012. január 1-jei hatálybalépésével - hazánkban és annak jogrendszerében egyaránt rendkívüli változásokat idézett elő. Egy új alkotmány elfogadása, vagy az éppen hatályos alkotmány módosítása mindig korszakalkotó jelentőségű egy nemzet életében, hiszen azzal az alkotmányozó hatalom a társadalom és az állam legalapvetőbb strukturális és működési szabályainak befolyásolására tesz kísérletet. Így volt ez a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvényt felváltó Alaptörvénnyel is, mely számtalan jelentős közjogi változást hozott (pl.: az ún. actio popularis megszüntetése), és több olyan tartalmi, illetve formai sajátosságot tartalmaz, melyeket élénk szakmai és társadalmi vita övezett. Jelen írásom ezen sajátos elemek közül az Alaptörvény Nemzeti Hitvallását emeli ki, és vizsgálja meg, hogy az hol helyezkedik el az európai preambulumok sorában.

Preambulummal vagy anélkül?

Eleve adott a kérdés, hogy egy alkotmány szükségszerűen rendelkezik-e preambulummal? Mindazonáltal, erre a dilemmára könnyen választ kapunk, ha szemügyre vesszük a többi EU-tagállam írott alkotmányát, ugyanis – kartális alkotmánnyal rendelkező – 25 másik tagállamból 11 (Ausztria, Belgium, Ciprus, Dánia, Finnország, Hollandia, Lettország, Luxemburg, Málta, Románia és Svédország) kivételével az összes többi alkotmánya rendelkezik előbeszéddel. Ebből is jól látszik, hogy a jogállami működéshez nincs szükség preambulumra, amit az Egyesült Királyság példája is megerősít, mivel esetében a preambulum kérdése fel sem merülhet, hiszen a történeti alkotmány modelljét követi. Kivételes példaként szolgálhat a svéd alkotmányos rendszer is, mely négy alkotmányos törvényre épül. Ezek a kormányzás szerkezetéről, a véleménynyilvánítás szabadságáról, a trónöröklés rendjéről és a sajtószabadságról szóló törvények, melyeket többször is átfogóan módosítottak, tehát a svéd rendszer sem a klasszikus értelemben vett kartális, sem pedig a történeti alkotmány modelljének nem feleltethető meg.¹ A fenti adatokat tovább elemezve arra a következtetésre juthatunk, hogy leginkább a kelet- és közép- európai alkotmányokra jellemző, hogy preambulumot tartalmaznak, aminek legfőbb oka, hogy ezen államok nagy része a Szovjetunió összeomlásával nyerte vissza önrendelkezését, vagy tett szert önálló államiságra és az alkotmányozó hatalom ezt a történelmi tapasztalatot az állam legfőbb jogi dokumentumában, egyfajta történeti és integráló elemként kívánta rögzíteni.

Mi a preambulum?

A fogalom meghatározására számtalan szerző tett kísérletet. Egyesek szerint a preambulum nem más, mint *captatio benevolentiae*, vagyis egyszerű retorikai eszköz, mellyel a jogalkotó a hallgatóság megnyerésére tesz kísérletet, illetve az érintettek számára kíván egyfajta útmutatást nyújtani, a jogalkotás fontosságát, időszerűségét², vagy akár a jogalkotói akaratot hangsúlyozva. Más - a jogi dokumentumok szövegeit irodalmi és intertextuális szempontból vizsgáló - szerzők a preambulumot az alkotmány paratextusának³ tartják, hisz az nagyban hozzájárul az alkotmányszöveg értelmezésének kialakításához, mert számos, viszonyítási pontként szolgáló megjegyzést tartalmaz⁴. Mindazonáltal a szakirodalmi álláspontokat lényegre törően összegezve a következő definíciót alkothatjuk. A preambulum a latin 'preamblele' (elől járni) szóból származó, a normaszöveg elején elhelyezkedő, annak - legalábbis formai értelemben biztosan - részét képező, általában emelkedett hangvételű előbeszéd, melynek célja, hogy a norma ön meghatározását erősítse⁵ és történeti-legitimációs kontextusát tömören bemutassa. Emellett, ahogy erre a tanulmány korábban is utalt, a prólogok

vagy prolegomenák hivatkozásokat tartalmazhatnak azokra a történelmi, politikai és társadalmi körülményekre, melyek az alkotmányozás alapjául szolgáltak. Ezekre jó példa a német Grundgesetz, ahol ezt Németország idegen hatalmak általi megszállása jelentette, vagy az Alaptörvény, melyben ez az „1949. évi kommunista alkotmány” érvénytelenségének kinyilvánítása kapcsán már-már expliciten érzékelhető, ugyanakkor mindez leginkább az alkotmányozás körüli, a rendszerváltozás befejezését hirdető kormányzati kommunikációban volt tetten érhető.

Az alkotmányok preambulumaik tipizálása

Az európai preambulumaikat tartalmuk, terjedelmük, szóhasználatuk, stilisztikájuk, hangvételük és összetettségük alapján két fő csoportra oszthatjuk: *szimbolikus* vagy *tartalmilag gazdag és átfogó* preambulumaikra⁶. Az előbbieket, tekintettel arra, hogy vajon megjelenik-e benne a történelem, szintén két kategóriába sorolhatjuk. Az olyan előbeszédnek pedig, melyekben említésre kerül az adott állam történelme, tematikai ismérvek alapján két további csoportra, *értékközvetítő-függetlenségi* és *történelmi-imádságos* előbeszédre tagolhatók, melyek a tartalmilag gazdag és átfogó előbeszéd alcsoportját is képezik.

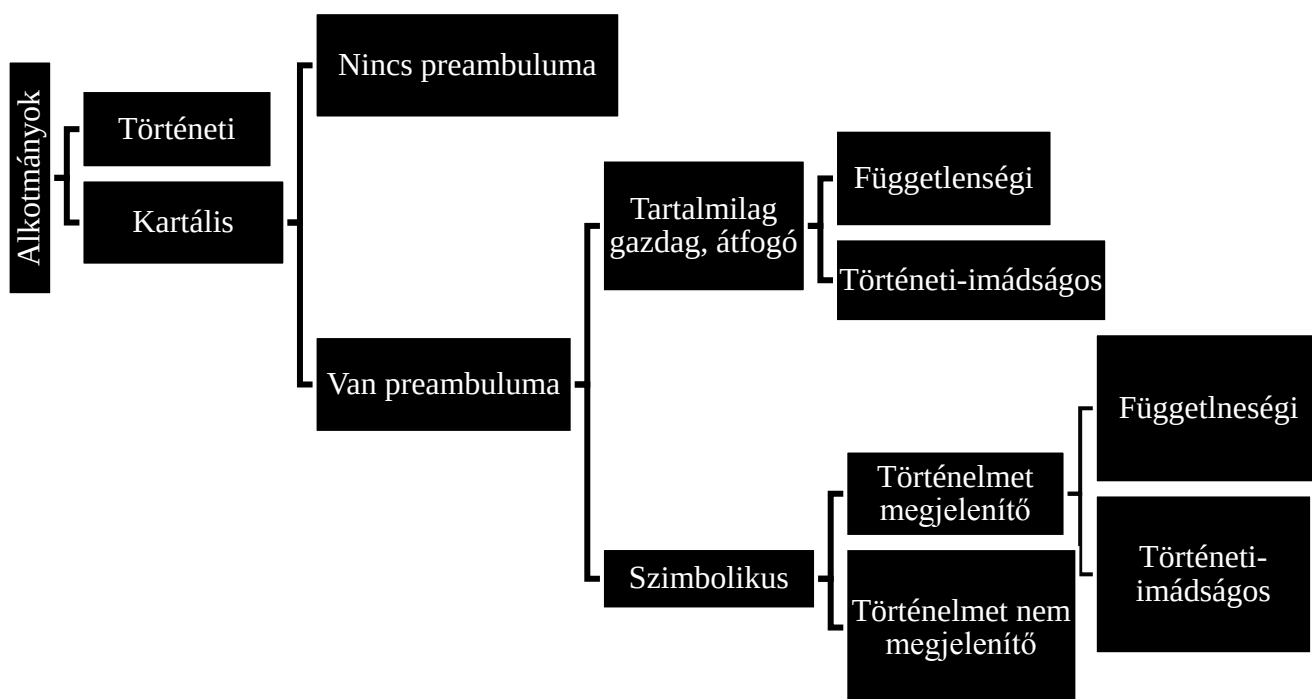
A *szimbolikus preambulumaik* általában terjedelmüket tekintve rövidek, és tartalmilag is lényegre törőek, kevesebb elemre épülnek, inkább összefoglaló jellegűek. Bennük többek között olyan, az adott állam identitásához szorosan hozzátartozó szimbolikus utalások kapnak helyet, mint a nemzeti szuverenitás, a kultúra, a demokratikus államrendezkedés, a pluralizmus vagy az emberi méltóság. A szimbolikus előbeszédekben, ha megjelenik a történelem, akkor az általában röviden és felületesebben, utaló jelleggel fordul elő. Az előbeszéd e kategóriájába sorolható például a német, az olasz, az ír, a görög, a horvát és végül, de nem utolsósorban a francia alkotmány. A legutóbbi előbeszéd a következőképpen rendelkezik: „A francia nép ünnepélyesen kinyilvánítja elkötelezettségét az 1798-as Nyilatkozat által megfogalmazott nemzeti szuverenitás elvei és az Emberi Jogok mellett, amelyet megerősített és kiegészített az 1946. évi Alkotmány Preambuluma, sikkra szállva a 2004. évi Környezetvédelmi Charta által rögzített jogok és kötelezettségek mellett”. Érdekesség, hogy a Horvát Köztársaság alkotmánya az államalapítástól egészen napjainkig, meglehetősen részletesen, és viszonylag hosszan, már-már felsorolás jellegűen ismerteti a horvát történelem eseményeit és annak legjelentősebb fordulópontjait.

A *tartalmilag gazdag és átfogó preambulumaik* csoportját⁷ többféle, különféle elemek felhasználása, tematikus gazdagság, összetettség, stilisztikai sokféleség és hosszabb terjedelem jellemzi. Elmondható, hogy bennük gyakran jelenik meg az adott nemzet történelme, melyet az előbeszéd nem csak felszínesen említ meg, hanem részletesebben bemutat, és ezáltal is érzékelteti a jogalkotónak az egyes történelmi szituációkhoz való viszonyulását, valamint kísérletet tesz egyfajta nemzeti öntudat kialakítására, melynek remek eszköze lehet például, hogy felsorolja az országot a történelem során ért nehézségeket és szenvedéseket, és ezzel, az előbeszéd integráló funkcióját erősítve, közös identitást teremti. A nyugat-európai államok közül ide sorolható Spanyolország és Portugália alkotmánya, melyek a korábbi autoriter (Franco és Salazar) rendszerek alóli felszabadulás után, egy modern és demokratikus államrendezkedés garanciáit kívánták alkotmányos szinten rögzíteni. A közép- és kelet-európai államok közül szinte kivétel nélkül ezen csoport részeit képezik a volt szocialista országok (Bulgária, Csehország, Észtország, Lengyelország, Litvánia, és Szlovénia) alkotmányainak előbeszédei. A rendszerváltások idején számukra a múltuk, és az önálló

államiságuk rögzítése a szovjet hatalmak kulturális és pszichikai elnyomása alóli falszabadulást, vagyis a „*tabula rasa*”-t jelentette. Ennek ellenére, léteznek olyan elképzelések, hogy ha egy nemzet, politikai, jogi és társadalmi értelemben az újrakezdés útjára kíván lépni, szerencsésebb, ha az alkotmány előbeszédében csak a feltétlenül szükséges mértékben emlékezik meg múltjáról. Azonban a rendszerváltó országok, mint láthattuk, nem ezt a megoldást választották.

Az előbbiekben ismertetett típusok egyik alcsoportját képező *értékközvetítő-függetlenségi előbeszéd* az alkotmányozás szempontjából kiemelkedő jelentőségű történeti előzményeket és körülményeket ismertetik, és az adott állam függetlenségének kivívására utalnak. Ilyen például a francia, portugál, észt és litván alkotmány. A portugál alkotmány preambuluma⁸ például a következőképpen rendelkezik: „*Megszabadulván a diktatúrától, az elnyomástól és a kolonializmustól, Portugália forradalmi változáson ment keresztül, és a portugál társadalom fordulópontjához érkezett*”.

A fenti két főcsoportnak szintén az egyik típusát képező *történeti-imádságos preambulók*ban pedig megjelenik Isten, a vallás, a kereszténység, illetve a hit is központi szerepet kap, és ezek összekapcsolódnak az állam történetiségével és annak szuverenitását is szakrális keretek között helyezik el. Remek példa erre az ír vagy a lengyel alkotmány⁹ melynek előbeszéde részben a következő: „... *hálás szívvel őseinknek munkájukért, a függetlenség eléréséért nagy áldozatokkal folytatott küzdelmükért, a nemzet keresztény hagyományaiban és egyetemes emberi értékekben megnyilvánuló kulturális gyökereinkért...*”. Ennek tükrében ugyanígy felidézhető a Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvény preambulumának első mondata, miszerint az alkotmányozás során a konstituáló hatalom „*Isten és ember előtti felelősség tudatában*” jár el.

1. ábra A preambulók tipizálása

A Nemzeti Hitvallás kategorizálása

A fent említett kategóriák ismeretének tükrében elmondható, hogy az Alaptörvény Nemzeti Hitvallása egyértelműen a tartalmilag gazdag és átfogó preambulumok közé sorolható. Ugyanakkor, az ilyen típusú előbeszédnek mindkét alkategóriájának jellegzetességeit mutatja, hiszen egyaránt magában hordozza mind a történeti-imádságos, mind az értékközvetítő-függetlenségi előbeszédnek sajátosságait.

A preambulum értékközvetítő-függetlenségi jellegét erősíti, hogy utalást tesz „*az országunk megmaradásáért, szabadságáért és függetlenségéért küzdő őseinkre*”, illetve arra, hogy a saját, és az egész európai közösség szuverenitását megőrizve „*népünk évszázadokon át harcokban védte Európát*”. Emellett fontos szerepet kap „*az 1949. évi kommunista alkotmány*” el nem ismerése és érvénytelenségének kinyilvánítása, az 1956-os forradalomnak a szabadságunk mérföldköveként történő bemutatása, valamint az a mondat, hogy „*Hazánk [...] önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselői megalakulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének.*”. Mindez önmagáért beszél, és egyértelműen jelzi, hogy az alkotmányozó, a poszt szocialista országokra jellemző módon, az újrakezdés célját szem előtt tartva szólal meg, és a kontinuitás megteremtésére tesz kísérletet.

A Nemzeti Hitvallás, ahogyan már a neve is sugallja, több, a történeti-imádságos előbeszédre jellemző sajátossággal is rendelkezik. Retorikai és stilisztikai szempontból a szövege rendkívül ünnepélyes, és büszkeséggel teli, melyet a „*Hisszük*” kétszeres, az „*Ígérjük*” és a „*Valljuk*” szavak nyolcszoros ismétlésével ér el. Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy rendkívül sajátos módon, mondhatni a preambulum preambulumaiként, jelenik meg a szöveg előtt a Himnusz első sora. Kölcsey Ferenc ikonikus költeménye, műfaját tekintve, dicsőítő, imaszerű ének, ezért a maga vallásos fennköltségével tovább fokozza az előbeszéd imaszerűségét, melyet az ún. *postambulum* (utóbeszéd) a „*Legyen béke, szabadság és egyetértés.*” mondattal tetőz be. Az imádságos preambulumokra jellemzően, a Nemzeti Hitvallásban is megjelenik a vallás, és a kereszténység mint a „*nemzet megtartó ereje*”, amelyhez szimbolikus értékek is kapcsolódnak, mint például a család, a nemzet, a hit, a hűség és a szeretet. Szintén ide sorolhatjuk „*az elesettek és a szegények megsegítésének kötelességét*”, mely, az eddig elmondottakra tekintettel, a keresztény szellemiség hozadékaiként, nem pedig a felvilágosult értelemben vett szociális és társadalmi igazságosság jegyében kerül előtérbe. Ennek ellenére Isten csupán két helyen jelenik meg, először az „*Isten, áldd meg a magyart!*” citátumban, másodszor pedig a *postambulumban*, mely a következőket deklarálja: „*Mi, [...] , Isten és ember előtti felelősségünk tudatában, élve alkotmányozó hatalmunkkal, Magyarország első egységes Alaptörvényét a fentiek szerint állapítjuk meg.*”. Érdekesség lehet, hogy a német Grundgesetz preambulumban Isten egy hasonló, szinte tükörfordított „*Im Bewusstsein seiner Verantwortung vor Gott und den Menschen*” („*Felelőssége tudatában Isten és ember előtt*”) mondatrészen jelenik meg.

Összegzés

Mindezek alapján tehát elmondható, hogy a tanulmány által ismertetett tipizálás szerint a Nemzeti Hitvallás kétséget kizáróan a tartalmilag gazdag és átfogó preambulumok sorába illeszthető, de annak kizárólag egyetlen alegységébe sem sorolható be, hiszen számtalan olyan tartalmi és retorikai elemet tartalmaz, amelytől a szöveg rendkívül sokrétűvé, és összetetté válik. Mindazonáltal, Európa többi alkotmányára pillantva megállapítható, hogy az

Alaptörvény preambuluma egy rendkívül egyedi és sajátos előbeszéd, amely terjedelmében az összes európai alkotmányt felülmúlja. Stiláris szempontból pedig aligha találunk még egy ilyen vallásos és ünnepélyes hangvételű előbeszédet, mely - a horvát alkotmányhoz hasonlóan - ilyen részletességgel tenne tanúságot a nemzet történelmének dicső és a Himnusz szerzőjének szavaival élve: „*zivatáros századaiból*”. Mindez tehát kétség kívül bizonyítja, hogy az Alaptörvény preambuluma egy üde színfolt Európa alkotmányos térképen, és önnön szavaival élve: „*gazdag hozzájárulás az európai egység sokszínűségéhez*”.

¹ FEKETE Balázs: Történeti elemek az EU-tagállamok alkotmány-preambulumaiban. In: LAMM Vanda – MAJTÉNYI Balázs – PAP András László (szerk.): Preambulum az alkotmányokban. Budapest, 2011, CompLex Kiadó. 36. o.

² ANTAL Attila: A preambulum ornamentikája és közjogi ereje. In: ANTAL Attila – NOVÁK Zoltán – NAGY Richárd (szerk.): Az alkotmány arca. Budapest, 2011, L'Harmattan Kiadó. 21. o.

³ A paratextus fogalmát Gérard Genette alkotta meg, aki szerint paratextusnak tekinthető minden olyan szöveg, mely egy másik szövegnek szövegkörnyezetet teremt.

⁴ FEKETE Balázs: Az alaptörvény preambulumának szövegközi dimenzióiról. In: Jogi iránytű. 2012/2. 22. o.

⁵ MOLNÁR Benedek – NÉMETH Márton – TÓTH Péter (szerk.): Mérlegen az Alaptörvény. Budapest, 2013, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 220. o.

⁶ FEKETE, 2011, i.m. 36. o.

⁷ NAGY Attila Tibor: A magyar múlt a magyar preambulumban. In: ANTAL Attila – NOVÁK Zoltán – NAGY Richárd (szerk.): Az alkotmány arca. Budapest, 2011, L'Harmattan Kiadó. 92. o.

⁸ FEKETE, 2011, i.m. 37. o.

⁹ NAGY, 2011, i.m. 94. o.